

UO‘K 811.111’255.2+811.512.133’255.2

INGLIZ MOTIVATSION MATNLARIDAGI ODAT SHAKLLANISHI KONSEPTINING O‘ZBEKCHA TARJIMASI VA MAKTABGACHA TARBIYADAGI AHAMIYATI

Jumayeva Dilbar Kuvondikovna

Navoiy davlat universiteti Tillar fakulteti “Ingliz tili amaliy fanlar” kafedrası o‘qituvchisi

E-mail: jumayeva1983@gmail.com

Tel: +998 91 330-88-55

DOI: <https://doi.org/10.5281/zenodo.23186019>

Annotatsiya. Maqolada J. Klirning “Atomic Habits” asarida odat shakllanishini ifodalovchi mualliflik atamalarining o‘zbekcha tarjimada berilishi tahlil qilinadi. Tadqiqot materiali sifatida asarning asliyati va S. Qosimova tarjimasi olindi; qiyos konseptual dekonstruksiya, qiyosiy rekonstruksiya va strategik baholash bosqichlaridan iborat uch bosqichli usul asosida olib borildi. Jami 33 ta mualliflik atamasi o‘rganildi va ularning tarjimasida kalka strategiyasi ustunlik qilishi aniqlandi. Eng ko‘p qo‘llanadigan o‘n ikki atamadan yettitasi to‘liq, beshtasi qisman saqlangan; qisman saqlanish metaforik obrazning yo‘qolishi va madaniy lakuna bilan izohlanadi. Tahlil natijasida odat tarbiyasiga bevosita aloqador ikki atamada ma’no siljishi qayd etildi va bunday siljish maktabgacha ta’lim amaliyotida usulning noto‘g‘ri qo‘llanishiga olib kelishi asoslandi. Ish yakunida maktabgacha ta’lim metodik adabiyoti uchun atamaviy tavsiyalar berildi.

Kalit so‘zlar: psixologik-motivatsion matn, odat shakllanishi, mualliflik atamasi, konseptual tahlil, tarjima strategiyasi, kalka, ma’no siljishi, maktabgacha ta’lim, odat tarbiyasi, ekvivalent.

Аннотация. В статье анализируется передача авторских терминов, обозначающих формирование привычки, в узбекском переводе книги Дж. Клира «Atomic Habits». Материалом исследования послужили оригинал произведения и перевод С. Касымовой; сопоставление проведено по трёхэтапной методике, включающей концептуальную деконструкцию, сопоставительную реконструкцию и стратегическую оценку. Изучено 33 авторских термина; установлено преобладание стратегии калькирования. Из двенадцати наиболее употребительных терминов семь сохранены полностью, пять — частично; частичное сохранение объясняется утратой метафорического образа и культурными лакунами. В ходе анализа выявлен смысловой сдвиг в двух терминах, непосредственно связанных с воспитанием привычек, и обосновано, что такой сдвиг приводит к неверному применению приёма в практике дошкольного образования. В заключение предложены терминологические рекомендации для методической литературы дошкольного образования.

Ключевые слова: психолого-мотивационный текст, формирование привычки, авторский термин, концептуальный анализ, переводческая стратегия, калькирование, смысловой сдвиг, дошкольное образование, воспитание привычек, эквивалент.

Abstract. The article analyses the rendering of the author’s terms denoting habit formation in the Uzbek translation of J. Clear’s “Atomic Habits”. The research material comprises the source text and the translation by S. Qosimova; the comparison was carried out through a three-stage procedure consisting of conceptual deconstruction, comparative reconstruction and

strategic evaluation. Thirty-three author’s terms were examined, and the predominance of the calque strategy was established. Of the twelve most frequently used terms, seven were fully preserved and five partially; partial preservation is explained by the loss of the metaphorical image and by cultural lacunae. The analysis identified a semantic shift in two terms directly related to habit upbringing and demonstrated that such a shift leads to the incorrect application of the technique in preschool practice. The study concludes with terminological recommendations for the methodological literature of preschool education.

Keywords: psychological and motivational text, habit formation, author’s term, conceptual analysis, translation strategy, calque, semantic shift, preschool education, habit upbringing, equivalent.

Kirish. So‘nggi o‘n yillikda o‘zbek kitob bozorida xorijiy psixologik-motivatsion adabiyot tarjimalari salmoqli o‘rin egalladi. J. Klirning “Atomic Habits” [1], S. Kovining “The 7 Habits of Highly Effective People” [3] va R. Kiyosakining “Rich Dad, Poor Dad” [4] asarlari o‘zbek tiliga o‘girilib, keng kitobxon ommasiga yetib bordi. Bunday matnlarni faqat ommabop adabiyot doirasida baholash to‘g‘ri emas. Ular zamonaviy psixologiyaning bir qator tayanch tushunchalarini ilmiy bilim doirasidan kundalik ongga olib o‘tuvchi vosita vazifasini bajaradi. Tarbiyachi ham, ota-ona ham odat shakllanishi haqidagi tasavvurni ko‘pincha ilmiy manbadan emas, aynan tarjima qilingan ommabop kitobdan oladi.

Shu o‘rinda tilshunoslik uchun ham, pedagogika uchun ham ahamiyatli muammo yuzaga keladi. Mualliflik atamasi aslyatda qat’iy belgilangan konseptual yukni tashiydi; tarjimada bu yukning bir qismi yo‘qolsa, matn sirt jihatdan to‘g‘ri qolgani holda amaliy ko‘rsatma sifatida boshqacha ishlaydi. Maktabgacha ta’limda bu holat ayniqsa seziladi, chunki bu bosqichda bolaning xulqi kattalar tanlagan usul orqali shakllanadi va usulning nomi uni qo‘llash tarzini ham belgilaydi.

Tarjimashunoslikda ma’no muvofiqligi muammosi Yu. Naydaning ekvivalentlik nazariyasida [6] va P. Nyumarkning semantik hamda kommunikativ tarjima tasnifida [7] yoritilgan; tushunchalarning til orqali qurilishi J. Lakoff va M. Jonsonning konseptual metafora nazariyasida asoslangan [5]. Bola xulqining kattalar vositachiligida shakllanishi L. Vigotskiy tadqiqotlarida [8], ichki motivatsiya bilan tashqi rag‘bat o‘rtasidagi munosabat esa E. Desi va R. Rayan ishlarida [9] ko‘rsatilgan. Ammo psixologik-motivatsion matnlardagi odat shakllanishi atamalarining o‘zbek tiliga o‘girilishi va bu tarjimaning maktabgacha ta’lim amaliyotiga ta’siri alohida tadqiqot obyekti sifatida o‘rganilmagan. Mavjud ishlarda tarjima sifati adabiy me’yor nuqtayi nazaridan baholanadi, atamaning pedagogik oqibati esa e’tibordan chetda qoladi.

Tadqiqotning maqsadi — J. Klir asaridagi odat shakllanishiga oid mualliflik atamalarining o‘zbekcha tarjimada qanday berilganini aniqlash va natijalarni maktabgacha ta’lim talablari nuqtayi nazaridan baholash.

Maqsaddan kelib chiqib quyidagi vazifalar belgilandi: birinchidan, asardagi mualliflik atamaları va ularning tarjima variantlari qiyoslanadi; ikkinchidan, atamalarning saqlanish darajasi hamda qo‘llangan tarjima strategiyalari aniqlanadi; uchinchidan, natijalar asosida maktabgacha ta’lim metodik adabiyoti uchun atamaviy tavsiyalar ishlab chiqiladi.

Asosiy qism. Tadqiqot materiali J. Klirning “Atomic Habits: An Easy & Proven Way to Build Good Habits & Break Bad Ones” (2018) asari [1] hamda uning S. Qosimova tomonidan amalga oshirilgan “Atom odatlar” nomli o‘zbekcha tarjimasidan [2] iborat. Qiyosiy tahlil uch bosqichda olib borildi. Birinchi bosqichda aslyatdagi atamaning kognitiv xaritasi tuzilib,

28.09.2026

muallifning kognitiv-pragmatik maqsadi aniqlandi. Ikkinchi bosqichda asliyat va tarjima birliklari solishtirilib, konseptual hamda pragmatik o’zgarishlar qayd etildi. Uchinchi bosqichda qo’llangan strategiya belgilandi va uning o’rinliligi baholandi. Saqlanish darajasi uch toifaga ajratildi: to’liq saqlanish, qisman saqlanish va yo’qolish.

Asarda jami 33 ta mualliflik atamasi aniqlandi. Ularning tarjimasida qo’llangan strategiyalar quyidagicha taqsimlandi: kalka — 22 ta (66,7 %), funksional ekvivalent — 6 ta (18,2 %), eksplikatsiya — 4 ta (12,1 %), transliteratsiya — 1 ta (3,0 %). Kalka strategiyasining ustunligi qonuniy holat, chunki muallif atamalarni kundalik so’zlardan yaratgan va ularning metaforik obrazi boshqa tillarda ham ko’p hollarda ishlaydi. Asarning ritorik tuzilmasida amaliy ko’rsatmalar salmoqli o’rin egallaydi: 209 ta semantik blokning 70 tasi, ya’ni 33,5 foizi bevosita amaliyotga yo’naltirilgan. Aynan shu bloklardagi atamalar tarbiyachi va ota-onaning kundalik ishiga ko’chadi, shu bois ularning tarjimasi alohida e’tiborni talab qiladi.

Eng ko’p qo’llanadigan o’n ikki atamaning tarjimada berilishi 1-jadvalda keltirilgan.

1-jadval. J. Klir asaridagi asosiy mualliflik atamalarining tarjimada saqlanishi

Asliyatdagi atama	Tarjima varianti	Strategiya	Saqlanish
atomic habit	atom odat	Kalka	To’liq
habit loop	odat halqasi	Kalka	To’liq
identity-based habits	shaxsiyatga yo’nalgan odatlar	Kalka	To’liq
Two-Minute Rule	ikki daqiqa qoidasi	Kalka	To’liq
Plateau of Latent Potential	Yashirin imkoniyat yassi tekisligi	Kalka	To’liq
Valley of Disappointment	Umidsizlik vodiysi	Kalka	To’liq
commitment device	majburiyat qurilmasi	Kalka	To’liq
habit stacking	odatlarni bog’lash	Eksplikatsiya	Qisman
temptation bundling	vazifalarni juftlashtirish	Eksplikatsiya	Qisman
compound interest	murakkab foiz	Kalka	Qisman
Goldilocks Rule	Oltin me’yor qoidasi	Funksional ekvivalent	Qisman
aggregation of marginal gains	mayda ustunliklarni jamlash	Eksplikatsiya	Qisman

Jadvaldan ko’rinadiki, o’n ikki atamadan yettitasi to’liq, beshtasi qisman saqlangan. Qisman saqlanish ikki sabab bilan izohlanadi. Birinchi sabab metaforik obrazning yo’qolishi, ikkinchisi esa madaniy lakuna, ya’ni asliyat atamasi tayangan tushunchaning o’zbek kitobxonlari uchun kundalik tajribada mavjud emasligi.

Madaniy lakunaning yorqin namunasi “compound interest” atamasidir. Ingliz tilida bu tushuncha bank hisobvarag’i orqali har bir kitobxonga tanish; o’zbek tilidagi “murakkab foiz” varianti esa ixtisoslashgan iqtisodiy atama bo’lib qoladi. Natijada kichik odatlarning vaqt o’tishi bilan ko’payishi haqidagi asosiy tezis o’quvchi uchun abstrakt tus oladi. Ayni shu holat J. Lakoff va M. Jonson ta’kidlagan qoidani tasdiqlaydi: metafora bezak emas, balki tushunchani qurish vositasidir, shuning uchun manba sohasining notanishligi butun konseptual tizimni zaiflashtiradi [5].

Odat tarbiyasi uchun bevosita ahamiyatga ega ikki holat alohida e’tiborga loyiq. Birinchisi — “habit stacking” atamasi. Asliyatdagi “stacking” so’zi ustma-ust qo’yish obrazini tashiydi,

28.09.2026

ya’ni yangi odat mavjud odat ustiga qo’yiladi va shu tariqa aniq ketma-ketlik hosil bo’ladi. Tarjimadagi “odatlarni bog’lash” varianti ketma-ketlik obrazini yo’qotadi: “bog’lash” ikki narsani yonma-yon qo’yishni ham anglatishi mumkin. Maktabgacha ta’limda bu farq amaliy ahamiyatga ega, chunki usulning mohiyati aynan tartibda: bola qo’lini yuvgach dasturxonga o’tiradi, o’yinchoqni yig’gach kitob o’qiydi. Tartib yo’qolsa, usul oddiy tavsiyaga aylanadi.

Ikkinchi holat — “temptation bundling” atamasi. Asliyatdagi “temptation” so’zi yoqimli, jozibali mashg’ulot ma’nosini tashiydi va usulning mohiyati shundaki, bola yoqtiradigan ish kerakli ish bilan qo’shib olib boriladi. Tarjimadagi “vazifalarni juftlashtirish” variantida bu komponent vazifa ma’nosiga siljigan. Natijada ikki yoqimsiz ish birlashtirilib, usulning motivatsion asosi yo’qoladi. Maktabgacha yoshda bu siljish ayniqsa zararli, chunki bu davrda bolaning faoliyati yoqimlilik tamoyiliga tayanadi.

Ayni paytda tarjimonning bir qator yechimlari muvaffaqiyatli deb baholanadi. Kitobning to’rt qonuni parsellyatsiya shaklida to’liq saqlangan: “Make it obvious. Make it attractive. Make it easy. Make it satisfying” jumalari “Tushunarli qiling. Jozibali qiling. Oson qiling. Qoniqarli qiling” tarzida berilgan [2]. Bu yerda to’rtinchi qonundagi “satisfying” so’zi “qoniqarli” deb o’girilgani muhim: agar u “mukofotli” yoki “taqdirlanadigan” tarzida berilganida, ichki qoniqish ma’nosi tashqi taqdirlash ma’nosi bilan almashgan bo’lar edi. E. Desi va R. Rayan ko’rsatganidek, tashqi moddiy rag’bat ichki motivatsiyani susaytirishi mumkin [9], shuning uchun tanlangan variant maktabgacha ta’lim tamoyillariga mos keladi. Shu qatorda “odat halqasi”, “ikki daqiqa qoidasi” va “umidsizlik vodiysi” atamaları ham konseptual yukni to’liq saqlagan.

Tahlil natijalarining maktabgacha ta’lim uchun ahamiyati bolalik davrining o’ziga xos xususiyatidan kelib chiqadi. L. Vigotskiy ko’rsatganidek, bola oliy psixik funksiyalarni kattalar vositachiligida o’zlashtiradi va bu vositachilik belgi orqali amalga oshadi [8]. Maktabgacha yoshda odat halqasini ishga soluvchi belgi ham, harakat ketma-ketligi ham, harakat yakunidagi munosabat ham kattalar ixtiyorida bo’ladi. Demak, tarjima orqali kirib kelgan atama tarbiyachining xatti-harakatiga bevosita ko’chadi. Agar metodik qo’llanmada “vazifalarni juftlashtirish” deb yozilsa, tarbiyachi ikkita topshiriqni birlashtiradi; asliyatdagi usul esa yoqimli mashg’ulotni kerakli mashg’ulot bilan qo’shishni talab qiladi. Bitta so’z tanlovi ikki xil tarbiyaviy amaliyotni yuzaga keltiradi.

Kuzatilgan holat tarjimashunoslik nuqtayi nazaridan Yu. Nayda ajratgan ekvivalentlik turlari o’rtasidagi tanlov bilan izohlanadi [6]. Ommabop matn tarjimasida kitobxonga tanish, oson o’qiladigan so’z tanlanadi; bunday tanlov badiiy matnda oqlanadi, ilmiy tushunchani tashuvchi atama uchun esa xavf tug’diradi. P. Nyumark tasnifida bu holat kommunikativ tarjimaning semantik tarjima o’rnini egallashi sifatida tavsiflanadi [7]. Odat shakllanishiga oid atamalar ommabop matnda joylashgan bo’lsa ham, o’z mohiyatiga ko’ra ilmiy tushunchalardir, shu sababli ularni o’g’irishda semantik aniqlik ustun turishi lozim. Bunday o’rinlarda kalka strategiyasini qisqa izoh bilan to’ldirish, ya’ni konseptual eksplikatsiya qo’llash maqsadga muvofiq.

Xulosa. Tadqiqot natijasida quyidagi xulosalarga kelindi.

Birinchidan, J. Klir asaridagi odat shakllanishiga oid mualliflik atamaları o’zbek tiliga asosan kalka strategiyasi bilan o’girilgan: 33 ta atamaning 22 tasi (66,7 %) shu yo’l bilan berilgan, qolganlarida funksional ekvivalent, eksplikatsiya va transliteratsiya qo’llangan.

Ikkinchidan, 1-jadvalda keltirilgan o’n ikki tayanch atamadan yettitasi to’liq, beshtasi qisman saqlangan. Qisman saqlanish metaforik obrazning yo’qolishi va madaniy lakuna bilan

bog‘liq bo‘lib, “habit stacking” hamda “temptation bundling” atamalarida ma’no siljishi aniqlandi.

Uchinchidan, ma’no siljishi kuzatilgan ikki atama aynan amaliy ko‘rsatmalar tarkibiga kiradi va maktabgacha ta’limda odat halqasining boshqaruvi kattalar ixtiyorida bo‘lgani sababli, bu siljish tarbiyachining amaliy harakatiga bevosita ko‘chadi.

Tadqiqotning ilmiy yangiligi shundan iboratki, psixologik-motivatsion matn tarjimasidagi atamaviy ma’no siljishi ilk marta maktabgacha ta’lim amaliyoti nuqtayi nazaridan baholandi va tarjima qaroridan tarbiyaviy oqibatgacha bo‘lgan bog‘lanish aniq misollarda ko‘rsatildi.

Amaliy tavsiyalar sifatida quyidagilar taklif etiladi. Maktabgacha ta’lim metodik adabiyotida “habit stacking” usulini nomlashda ketma-ketlik obrazini saqllovchi variant, masalan, “odatlarni ketma-ket ulash” shaklidan foydalanish; “temptation bundling” usulini esa “yoqimli mashg‘ulotni kerakli mashg‘ulot bilan qo‘shish” tarzida izohlab berish. Xorijiy pedagogik va psixologik adabiyot o‘zbek tiliga o‘girilayotganda atamalar ro‘yxati oldindan kelishib olinishi va tarjima davomida o‘zgarmasligi lozim. Ota-onalar uchun mo‘ljallangan tavsiyanomalarda ommabop tarjima matnidagi atama emas, kelishilgan atama qo‘llanishi tavsiya etiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati

1. Clear J. Atomic Habits: An Easy & Proven Way to Build Good Habits & Break Bad Ones. – New York: Avery, 2018. – 320 p.
2. Klir J. Atom odatlar / Tarj. S. Qosimova. – Toshkent: Nihol, 2021. – 295 b.
3. Covey S. R. The 7 Habits of Highly Effective People: Powerful Lessons in Personal Change. – New York: Free Press, 1989. – 381 p.
4. Kiyosaki R. T. Rich Dad Poor Dad: What the Rich Teach Their Kids About Money That the Poor and Middle Class Do Not! – Scottsdale: Plata Publishing, 2011. – 215 p.
5. Lakoff G., Johnson M. Metaphors We Live By. – Chicago: University of Chicago Press, 1980. – 242 p.
6. Nida E. A. Toward a Science of Translating. – Leiden: E. J. Brill, 1964. – 331 p.
7. Newmark P. A Textbook of Translation. – New York: Prentice Hall, 1988. – 292 p.
8. Vygotsky L. S. Mind in Society: The Development of Higher Psychological Processes. – Cambridge, MA: Harvard University Press, 1978. – 159 p.
9. Deci E. L., Ryan R. M. Intrinsic Motivation and Self-Determination in Human Behavior. – New York: Plenum Press, 1985. – 371 p.